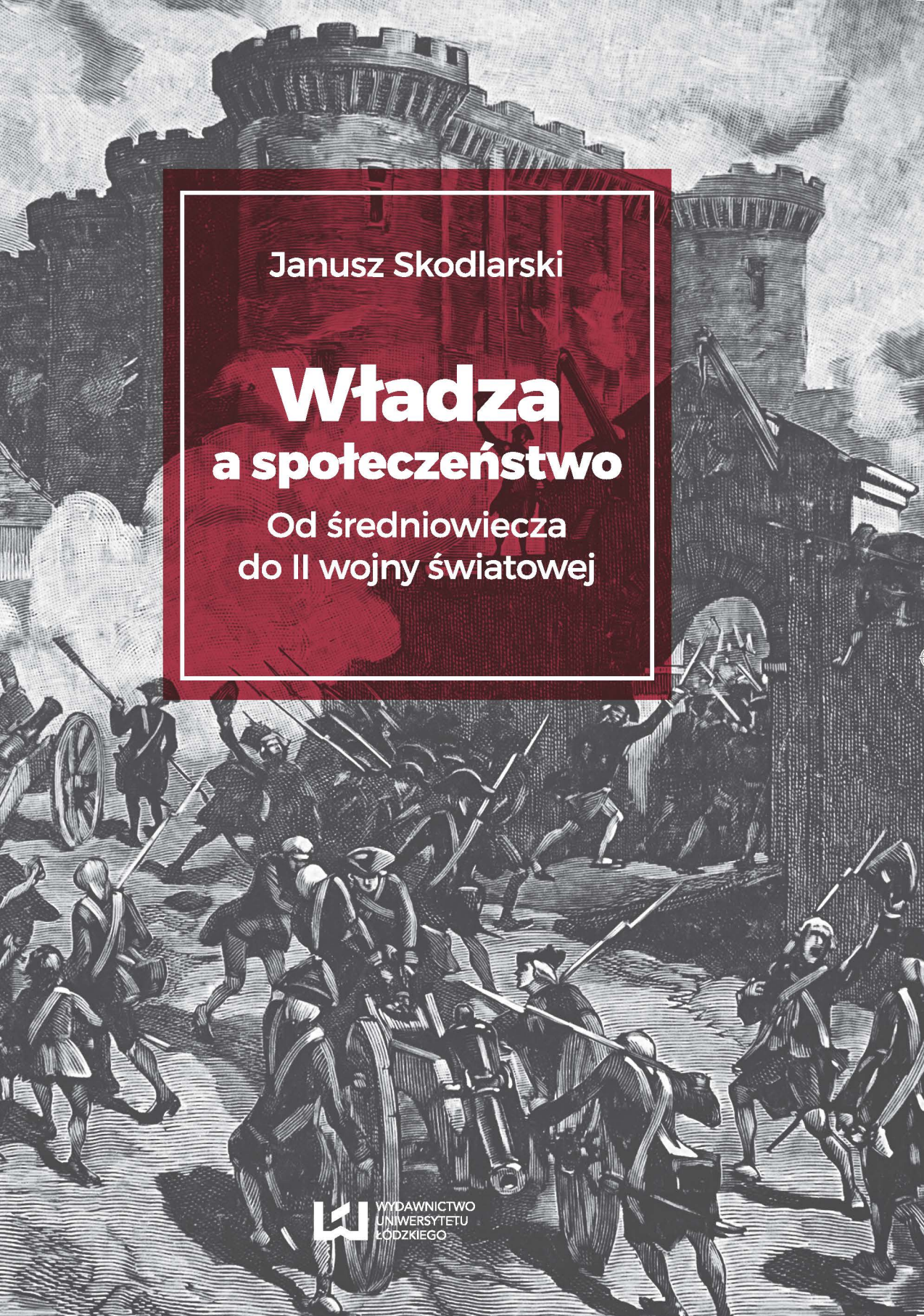

Janusz Skodlarski

Władza a społeczeństwo

Od średniowiecza
do II wojny światowej

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Władza a społeczeństwo

Od średniowiecza
do II wojny światowej

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
Łódzkiego

[Kup książkę](#)

Janusz Skodlarski

Władza a społeczeństwo

Od średniowiecza
do II wojny światowej

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2016

[Kup książkę](#)

Janusz Skodlarski – Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Katedra Historii Myśli Ekonomicznej i Historii Gospodarczej
90-214 Łódź, ul. Rewolucji 1905 r. nr 41

RECENZENT

Janusz Kaliński

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Bogusław Pielat

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie wykorzystane na okładce: © Depositphotos.com/neko92vl

© Copyright by Janusz Skodlarski, Łódź 2016

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2016

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
Wydanie I. W.07817.16.0.M

Ark. wyd. 14,0; ark. druk. 17,5

ISBN 978-83-8088-597-4
e-ISBN 978-83-8088-598-1

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego
90-131 Łódź, ul. Lindleya 8
www.wydawnictwo.uni.lodz.pl
e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl
tel. (42) 665 58 63

[Kup książkę](#)

Spis treści

Założenia wstępne	7
-------------------	---

Część Pierwsza

Średniowiecze	11
Rozdział I – Świat po upadku Rzymu	13
Rozdział II – Państwo Franków. Przekształcenie się Francji w monarchię sta- nową	19
Rozdział III – Początki Rzeszy Niemieckiej	27
Rozdział IV – Monarchia anglo-normandzka (od połowy XI w. do XV w.)	35
Rozdział V – Ruś i Moskwa	45
Wnioski i uwagi ogólne do części pierwszej	53

Część Druga

Okres nowożytny	57
Rozdział I – Odkrycia geograficzne, renesans i reformacja	59
Rozdział II – Anglia liderem przemian	71
Rozdział III – Francja w okresie monarchii absolutnej	85

Spis treści

Rozdział IV – Niemcy w czasach decentralizacji państwa	99
Rozdział V – System rządów carskich (XVI–XVIII w.)	105
Rozdział VI – Stany Zjednoczone Ameryki (1776–1800)	113
Wnioski i uwagi ogólne do części drugiej	119

Część Trzecia

Czasy demokracji, kapitału i monopoli	125
Rozdział I – Stany Zjednoczone. Błyskawiczna kariera państwa i społeczeństwa	127
Rozdział II – Powrót Rzeszy do Cesarstwa Niemieckiego. Powstanie Austro-Węgier	141
Rozdział III – System władzy w Anglii	157
Rozdział IV – Zmienne losy demokracji francuskiej	169
Rozdział V – Rosja w okowach caratu	179
Podsumowanie części trzeciej	187

Część Czwarta

Okres międzywojenny (1918–1939)	197
rozdział I – Demokracja amerykańska	199
Rozdział II – Względna stabilizacja polityczno-społeczna w Wielkiej Brytanii	217
Rozdział III – Francja między prawicą a lewicą	225
Rozdział IV – Faszyzm niemiecki	233
Rozdział V – Totalitaryzm sowiecki	243
Podsumowanie części czwartej	255
Uwagi końcowe	261
Bibliografia	271

ZAŁOŻENIA WSTĘPNE

Głównym celem autora w niniejszym opracowaniu jest ukazanie ewolucji w relacjach władzy i społeczeństwa od upadku Rzymu do drugiej wojny światowej. Od najdawniejszych czasów do dziś stosunki władzy ze społeczeństwem stanowią podstawowy element dziejów ludzkości. Dążenie do władzy (do rządzenia, panowania nad innymi) wywodzi się z natury człowieka. Ludzie do niej dążą, ponieważ zapewnia ona majątność, władzę nad innymi, a często także zaspokojenie własnej próżności i instynktów zdobywcy. Niekiedy nawet zachowania altruistyczne wynikają z tego, że darczyńca chce wpływać na losy innego człowieka lub grupy ludzi.

Wpływ na zmianę stosunków społecznych, na kształtowanie się prawa i poziomu egzystencji ludzkiej, miała z jednej strony władza, a z drugiej społeczeństwo. Rządzący mieli do dyspozycji specjalny aparat, który umożliwiał im osiągnięcie określonych celów, tj. siłę zbrojną, władzę wykonawczą, system policyjno-porządkowy i jurysdykcję administracyjną. Natomiast społeczeństwo oddziaływało na władzę za pomocą następujących środków i instrumentów: wieców, zgromadzeń ludowych, parlamentu, partii, stronnictw politycznych, związków zawodowych, samorządów, a w ostateczności – strajków i wystąpień zbrojnych.

W tym miejscu nasuwa się szereg pytań:

- kto miał większy wpływ na kształtowanie się prawa i poziomu egzystencji ludzkiej, władza czy społeczeństwo?
- jaki był zakres władzy w poszczególnych systemach ustrojowych (monarchii, monarchii konstytucyjnej, republice, dyktaturze, w systemach faszystowskich)?
- jakie metody i środki były stosowane przez rządzących, a jakie przez społeczeństwo, które były skuteczniejsze?
- w jakim stopniu władcy i rządzący wychodzili naprzeciw potrzebom społecznym?
- czy demokracja parlamentarna była w omawianym czasie najlepszym ustrojem?
- czy demokratyzacja ustroju wpłynęła na stopę życiową społeczeństwa?
- jak można ocenić gospodarkę rynkową w aspekcie społecznym?
- jaki był udział ideologii i religii w kształtowaniu relacji władza a społeczeństwo?

Analizie poddanych zostało pięć państw, które odegrały zasadniczą rolę w rozwoju światowej cywilizacji w okresie średniowiecza, nowożytnym i współczesnym, a mianowicie: Anglia (Wielka Brytania), Francja, Niemcy, Ruś – Moskwa – Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich i Stany Zjednoczone Ameryki.

Autor zdaje sobie sprawę z tego, że pominął wiele ważnych problemów. Starał się wybrać najważniejsze, te których wyjaśnienie przynajmniej częściowo naświetlałoby podjęty temat. Pod tym kątem dokonał selekcji materiału historycznego. Wychodząc z założenia, iż natura ludzka zmieniała się w niewielkim stopniu na przestrzeni dziejów, ma nadzieję, że przygotowana książka może być aktualna w dzisiejszej rzeczywistości i pobudzić do refleksji nad ponadczasowymi zachowaniami ludzi, społeczeństw i władzy.

CZĘŚĆ PIERWSZA

ŚREDNIOWIECZE

Rozdział I

Świat po upadku Rzymu

W III w. n.e. walki religijno-społeczne w Cesarstwie Rzymskim doprowadziły do kryzysu gospodarczego. Wzmógł się również napór plemion barbarzyńskich na granice imperium. Cesarz Konstantyn Wielki (około 280–337) podjął dwie brzemiennie w skutkach decyzje: zrównał chrystianizm z religią rzymską i założył nad Bosforem, w dawnej kolonii greckiej Bizancjum, stolicę – Konstantynopol¹.

W 395 r. nastąpił podział Cesarstwa Rzymskiego na Cesarstwo Wschodnie i Zachodnie. W IV i V w. najazdy plemion germańskich uszczuplały stopniowo terytorium Rzymu. W 476 r. pod ich naporem upadło Cesarstwo Zachodnie. Wschodnia część Cesarstwa (Bizancjum) stała się samodzielnym organizmem politycznym i obejmowała niemal cały Półwysep Bałkański, Azję Mniejszą, Syrię i Egipt².

Okres świetności przeżywało Bizancjum za panowania Justyniana I (VI w.), który odzyskał północną Afrykę, południową Hiszpanię, Italię i Sycylię. Z jego inicjatywy uporządkowano w Cesarstwie prawodawstwo. Kodyfikacja Justyniana stała się podstawą jurysprudencki w Europie Zachodniej w XI w. Monarchowie i książęta przyjmowali ją chętnie, ponieważ akceptowała związki prawa z wolą władców³.

Justynian Wielki oparł swe rządy na religii chrześcijańskiej. Odstąpił od hellenistyczno-rzymskiej tradycji tolerancji religijnej. Odebrał Żydom dawne, jeszcze rzymskie przywileje i popierał antyżydowskie ekscesy. Udzielał wsparcia ortodoksyjnemu duchowieństwu (tradycja grecka), co dało początek współczesnym Kościołom prawosławnym w Grecji, na Cyprze, w Rosji, Bułgarii i niektórych innych krajach słowiańskich. Kościoły wschodnie zapewniały podstawę funkcjonowania władzy świeckiej⁴. Ten stan rzeczy przerodził się w końcu w autokratyzm rosyjskich carów. Co więcej, w dzisiejszej Rosji obserwujemy

¹ T. Manteuffel, *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1994, s. 20.

² *Ibidem*, s. 35–36.

³ J.M. Roberts, *Od wieków średnich po wiek oświecenia*, Łódź 1987, s. 31.

⁴ *Ibidem*, s. 31–32.

integralną postawę hierarchii prawosławnej i władzy politycznej. Borys Jelcyń i Władimir Putin wiedzieli co czynią, kierując pierwsze kroki do bram cerkwi.

Cesarzowi Justynianowi nie udało się zespolić zachodniego Kościoła łacińskiego, uznającego coraz powszechniej prymat papieża, z greckim Kościołem prawosławnym. Wraz z upływem czasu biskup rzymski uzyskał prymat w Kościele chrześcijańskim. Od VI w. wyłącznie jemu przysługiwał tytuł papieża (papa), używany dawniej przez różnych biskupów. Od tego czasu papieństwo umacniało swoją pozycję, tworząc organizację kościelną (wzorowaną na państwowej) i uzyskując od władców liczne przywileje. Nastąpił wzrost znaczenia politycznego Kościoła w Europie, a wraz z nim zwiększył się stan jego posiadania dóbr materialnych⁵.

Następni cesarze sprawowali silną władzę, mając wsparcie aparatu administracyjnego, wojska i sfer gospodarczych. Jednak, mimo niemal dyktatorskiej władzy, funkcjonowały nadal stronnictwa polityczne (demy), których przedstawiciele prezentowali swe stanowiska na tzw. hipodromie.

Gospodarkę napędzał duch przedsiębiorczości merkantylnej i pęd szerokich rzesz ludności bizantyjskiej do oszczędzania. Cesarz, i podległy mu aparat państwowy, roztaczał kontrolę nad rynkiem pieniężnym i gospodarką miejską. Nadzorowane były taryfy płac, a wynagrodzenie wypłacano na podstawie krótkoterminowych umów o pracę. W IX–XI w. Konstantynopol stanowił centrum handlowe ówczesnego świata. Kupcy przybywający do tego miasta byli profesjonalnie obsługiwani i traktowani z dużą życzliwością⁶.

Silna armia była podporą rządów poszczególnych władców bizantyńskich i zapewniała porządek społeczny. Żołnierze otrzymywali dużo większy żołd w porównaniu z wynagrodzeniem rzemieślników⁷.

Narastające dysproporcje w dochodach poszczególnych warstw ludności doprowadziły w VIII w. do długotrwałych konfliktów społecznych, m.in. do powstania pod wodzą Tomasza Słowianina. Za panowania dynastii macedońskiej (IX–XI w.) ustabilizowano stosunki wewnętrzne. Jednak zerwanie z Rzymem (1054 r.) osłabiło władzę cesarską. Władcy, szukając poparcia wśród posiadaczy

⁵ T. Manteuffel, *Historia powszechna...*, s. 56.

⁶ W. Heyd, *Commerce du Levant au Moyen-âge*, Amsterdam 1959.

⁷ H.W. Haussing, *Historia kultury bizantyjskiej*, Warszawa 1980, s. 170.

ziemskich i bogatych kupców, pozwolili na uzależnienie całej wolnej ludności od wielkich feudałów i ograniczenie swobód mieszkańców miast⁸.

Konsekwencje tych zmian były bolesne zarówno dla państwa, jak i społeczeństwa. Wzrost potęgi arystokracji doprowadził stopniowo do sparaliżowania administracji centralnej i rozkładu państwa. Wycofanie się władzy centralnej ze sfery gospodarczej osłabiło zwłaszcza rynek wewnętrzny. Handel zagraniczny utrzymywał wysoką pozycję na rynkach międzynarodowych do XII w.⁹

W kasie państwowej brakowało pieniędzy na wydatki wojskowe. W prowincjach bizantyńskich administrację cywilną zastąpiła administracja wojskowa. Nasiliły się konflikty i walki między rzemieślnikami a posiadaczami ziemskimi. Wyższe sfery gospodarcze dbały głównie o interesy prywatne, nie przejmując się stanem państwa¹⁰.

W okresie wczesnego średniowiecza do wielkiej potęgi doszło państwo kalifów arabskich. W wyniku ekspansji Arabowie zajęli olbrzymie obszary – od Turkiestanu na wschodzie po Ocean Atlantycki na zachodzie. Państwo ich obejmowało Półwysep Arabski, Bliski Wschód, Persję, Afrykę Północną i Półwysep Iberyjski (wiek VIII). Podboje arabskie miały zupełnie inny charakter niż choćby najazdy germańskie. Otóż zwycięzcy nie niszczyli podbitych krajów, lecz do zastanego ładu administracyjno-gospodarczego wnosili osiągnięcia własnej cywilizacji. Dotyczyło to w równej mierze kultury materialnej, jak nauki i sztuki¹¹.

Podstawę potęgi państwa arabskiego tworzyły wojsko (zapewniało zdobycze terytorialne), religia i gospodarka.

Religia stworzona przez Mahometa zobowiązywała do głoszenia wiary i wspierania ubogich. Jednym z podstawowych obowiązków wymienionym w *Koranie* było praktykowanie jałmużny. Nie było to jednak wystarczające. Jako nakaz religijny przyjęto zalecenie nakazujące wywiązywanie się z nakładanych podatków i danin. Wymienione obowiązki określało

⁸ *Ibidem*, s. 314–315.

⁹ J. Skodlarski, R. Matera, *Gospodarka światowa. Geneza i rozwój*, Warszawa 2004, s. 54.

¹⁰ H.W. Haussing, *Historia kultury...*, s. 316, 320 i 376.

¹¹ Ph.K. Hitti, *Dzieje Arabów*, Warszawa 1969, s. 469–488; J.C. Reisler, *La civilisation arabe*, Paris 1955, s. 4–12.

i nakazywało państwo¹². Islam zwracał też szczególną uwagę na rolę pieniądza, oszczędzania i kredytu. Wykształcił swój własny model bankowości muzułmańskiej¹³.

Olbrzymie imperium arabskie miało solidną bazę gospodarczą. Największe jego osiągnięcia przypadają na okres VII i VIII w. Ekspansja terytorialna stworzyła szczególnie dogodne warunki do rozwoju handlu międzynarodowego. W świętej księdze islamu – *Koranie* – można znaleźć fragmenty zachwalające zajęcia związane z handlem. Miasta arabskie były świetnie przygotowane do odgrywania roli wielkich ośrodków handlu lądowego i morskiego. Kupcy islamscy docierali m.in. na Bliski Wschód, do Afryki Północnej, Persji, Chin, na Półwysep Iberyjski oraz nad Morze Śródziemne, Czarne i Kaspjskie. Rozwinięta gospodarka pieniężna ułatwiała wymianę handlową¹⁴.

Działalność handlowa opierała się na rozwiniętym rzemiośle i ekstensywnym rolnictwie. Arabowie położyli duże zasługi w rozwoju wytwórczości przemysłowej, zwłaszcza tkactwa, metalurgii (warsztaty w Damaszku i Toledo) oraz sztuki jubilerskiej. W dziedzinie rolnictwa, zetknąwszy się z wysoką kulturą rolną Mezopotamii i Egiptu, poznali metody melioracji i upowszechnili je na terytorium całego państwa. Spopularyzowali uprawę wielu nieznanych dotąd roślin, m.in. ryżu, trzciny cukrowej, szafranu i palmy daktylowej. Przez rozpowszechnienie drzewa morwowego przyczynili się do rozwoju przemysłu jedwabniczego¹⁵.

Rozkwit nauk przyrodniczych, zwłaszcza matematyki, astronomii i medycyny, wywarł istotny wpływ na powstanie i rozwój postępowych nurtów w Europie Zachodniej. Arabska nauka i literatura stanowiły pośrednie ogniwo, przenosząc osiągnięcia starożytnej Grecji i Rzymu oraz własne do średniowiecznej Europy. W samej Kordobie istniało około 300 bibliotek¹⁶.

Podboje, osiągnięcia gospodarcze, a zwłaszcza rozwój handlu dalekosiężnego przyczyniły się do wzrostu zamożności społeczeństwa arabskiego. Ponadto

¹² M. Borucki, *Historia powszechna do 2004 roku*, Warszawa 2004, s. 7.

¹³ J. Iwanicki, *Geneza i etyka gospodarcza nowożytnego kapitalizmu*, „Przegląd Prawniczy, Ekonomiczny i Społeczny” 2012, nr 2, s. 11–16.

¹⁴ J. Skodlarski, R. Matera, *Gospodarka światowa...*, s. 50–51.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ J. Danecki, *Arabowie*, Warszawa 2001, s. 312–397.

duże możliwości ekspansji zewnętrznej, w połączeniu z prospołeczną polityką wobec ludności podbitej, były swoistym wentylem wyciszającym konflikty wewnętrzne. Natomiast kalifowie, poczynawszy od dynastii Abbasydów (VIII w.), podjęli walkę o władzę, zaszczyty i pieniądze.

We wczesnym średniowieczu okresy świetności przeżywały również Chiny. Potęga tego państwa wyrosła już w starożytności. W okresie dynastii Zhou (X–III w. p.n.e.) cywilizacja chińska w pewnych dziedzinach życia prześcigała inne ośrodki cywilizacji. Liczne wynalazki w dziedzinie przemysłu i rzemiosła (wytop żelaza, papier, jedwab, porcelana) oraz rolnictwa (taczka, strzemię, sztywne chomąto, pług żelazny) wpłynęły na rozwój gospodarki i poprawę poziomu życia licznej ludności chińskiej¹⁷.

W cesarskich Chinach zmieniały się dynastie. Każda z nich przechodziła okresy rozkwitu i zmierzchu, ale zawsze pozostawał tron cesarski, otaczany szacunkiem jako symbol mandatu Niebios. Cesarz miał do dyspozycji administrację państwową. Jej pozycja była nienaruszalna. Zasilali ją ludzie inteligentni i wykształceni, była instytucją nieporównywalną z żadną inną służbą publiczną na świecie¹⁸.

W VII–VIII w. Chiny były największym państwem świata, a ich wpływ w Azji sięgały nawet do północnego Afganistanu. Co czwarty mieszkaniec Ziemi żył w dolinach rzek Jangcy i Huang-ho. Chiny przez większość tego okresu pozostawały właściwie odrębnym światem. Na ten stan rzeczy składały się dwie zasadnicze przyczyny: 1) położenie geograficzne (od X w. prawie niedostępne dla żeglarzy z innych rejonów świata), 2) brak zainteresowania władców światem zewnętrznym (państwo samowystarczalne gospodarczo, wyższość cywilizacyjna Chińczyków). Zdumiewającym osiągnięciem była budowa Wielkiego Kanału, który połączył południe z północą Chin. W wielu dziedzinach chińska cywilizacja wyprzedziła europejską¹⁹.

Największy rozkwit Chin przypada na epokę dynastii Sung (960–1126). Dokonał się wówczas znaczący postęp gospodarczy i społeczny. Nastąpił powrót do gospodarki pieniężnej. Były to lata wielkich osiągnięć w dziedzinie kultury,

¹⁷ Dla rozwoju gospodarki istotne znaczenie miało zastosowanie żelaza (narzędzia rolnicze, broń) oraz postęp w dziedzinie tkactwa, ceramiki i rzemiosła artystycznego (W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa 1974, s. 44–45).

¹⁸ J.M. Roberts, *Od wieków średnich...*, s. 63.

¹⁹ *Ibidem*, s. 68.

nauki i techniki²⁰. Epokę tę charakteryzowało „malejące znaczenie rządu dla ogromnej większości chińskiego ludu i towarzyszący temu wzrost znaczenia kultury”²¹.

Wraz z upływem stuleci malała rola arystokracji, która musiała stopniowo ustępować z funkcji politycznych i administracyjnych na rzecz zawodowych urzędników. Rozwój handlu powodował wzrost zamożności kupców. Arystokracja ziemska odnosiła się do nich niechętnie i dyskryminowała tę grupę na wszelkie możliwe sposoby. Sytuację bytową chłopów dość trudno ocenić jednoznacznie. John M. Roberts uważa, że ich położenie było stosunkowo ciężkie, ponieważ wysoki przyrost naturalny wpływał na niedostatek ziemi i żywności²². Władze chińskie zdawały sobie sprawę z zagrożenia, które mogłoby wynikać z braku żywności. Pod koniec starożytności populację Chin szacuje się na około 25 mln ludności. W związku z tym aparat państwowy wspierał rozwój rolnictwa. Rozbudowano system irygacji i wprowadzono kontrolę stanu wód w rzekach. Osiągnięcia w rolnictwie, szczególnie widoczne w czasach panowania dynastii Han (od II w. p.n.e. do 220 r. n.e.), uzyskano również dzięki postępowi agrotechniki²³.

²⁰ W. Rodziński, *Historia Chin*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1992, s. 112–123. Postęp w dziedzinie techniki symbolizują cztery wielkie wynalazki: kompasu, prochu, papieru i druku (*Dzieje Chin. Zarys*, red. Szang Jue, Warszawa 1960, s. 289–296).

²¹ J.K. Fairbank, *Historia Chin. Nowe spojrzenie*, Gdańsk 1996, s. 115.

²² J.M. Roberts, *Od wieków średnich...*, s. 64.

²³ J. Skodlarski, R. Matera, *Gospodarka światowa...*, s. 21.

Rozdział II

Państwo Franków. Przekształcenie się Francji w monarchię stanową

Po upadku Rzymu do dużego znaczenia doszło w Europie Zachodniej państwo Franków. Plemiona frankijskie zjednoczył Chlodwig (koniec V i początek VI w.). Następni władcy: Karol Młot i Pepin Krótki umocnili pozycję Karolingów (nazwa dynastii od Karola Młota) w Europie¹.

Mocarstwem stało się państwo Franków za panowania Karola Wielkiego (768–843), syna Pepina Krótkiego. Władca ten podbił państwo Longobardów we Włoszech, rozszerzył terytorium Franków po rzekę Ebro na zachodzie i po Łabę i Dunaj na wschodzie. Koronacja Karola Wielkiego w 800 r. na cesarza w Rzymie miała stać się świadectwem odrodzenia jedności świata chrześcijańskiego. Cesarz przyczynił się do rozwoju szkolnictwa i nauki, kultury (renesans karoliński) oraz postępu gospodarczego². Przeprowadził wielką reformę monetarną, przyjmując srebrnego denara jako podstawową monetę w swoim imperium. Pierwsi polscy władcy wprowadzili denara do swojego systemu walutowego³.

Monarchia Karolingów była typowym państwem patrymonialnym. Władcy traktowali ziemie królestwa jako osobistą własność (patrymonium). Dzielili je według własnego uznania między synów oraz przekazywali w użytkowanie tym, którzy zasłużyli na nagrodę w służbie królewskiej.

Karol Wielki sprawował rządy osobiście, władzę z nikim się nie dzielił. Przy zarządzaniu państwem korzystał z pomocy zaufanych ludzi oraz doradztwa rady królewskiej, złożonej z dostojników świeckich i duchownych. Zorganizował sprawną administrację oraz system prawodawczy. Karol był wodzem armii, która zapewniała królowi silną władzę. Monarcha nie miał faworytów i nie ulegał wpływowi rodziny ani dostojników dworskich. Nie

¹ R. Mc Kitterick, *Królestwo Karolingów. Władza – konflikty – kultura, 751–987*, Warszawa 2011, s. 58–97.

² *Ibidem*, s. 230–260.

³ A. Mikołajczyk, *Leksykon numizmatyczny*, Warszawa–Łódź 1994, s. 70.

nadużywał władzy, był obrońcą i dobroczyńcą Kościoła oraz biednych i ucimiejęzonych ludzi⁴.

Cesarz ograniczył wpływy władców terytorialnych (książąt i wodzów plemiennych). Administracja opierała się na mianowanych przez niego zaufanych urzędnikach. Porządek prawny, społeczny i gospodarczy w terenie zapewniała instytucja wysłanników królewskich, których zadaniem była kontrola i korygowanie działalności administracji lokalnej, sprawowanej przez hrabiów. Karol Wielki piastował także władzę duchowną⁵.

Zbiorowym organem władzy był wiec, zwoływany dwa razy w roku. Jesienią zbierali się biskupi i urzędnicy świeccy, a wiosną był on otwarty dla wszystkich mieszkańców. Na wiecach ogłaszano edykty królewskie, zwane kapitularami⁶.

Z czasem postępowało zróżnicowanie materialne społeczeństwa; jedni bogacili się coraz bardziej, drudzy – biednieli. Proces ten stał się jedną z przyczyn rozszerzania się immunitetów. Były to przywileje nadawane początkowo możnym świeckim, a później również różnym instytucjom kościelnym. Zakazywały one urzędnikom królewskim wstępu na obszar objęty immunitetem. Nie mogli oni zatem ściągać podatków i egzekwować innych powinności. Przywileje te, w zmienionej formie, przyjęły się też na ziemiach polskich. W państwie Franków wykształcił się układ stosunków lennych, czyli system zależności osobistej, prawnej i ekonomicznej. Z pojęcia lenna (*feuda*) pochodzi nazwa ustroju społeczno-gospodarczego – feudalizmu. W poszczególnych krajach europejskich, w tym również w Polsce, przyjęły się różne odmiany feudalizmu. W każdej jednak z nich można odnaleźć pewne cechy wspólne⁷.

⁴ T. Manteuffel, *Historia powszechna. Średniowiecze*, Warszawa 1994, s. 90–94; R. Mc Kitterick, *Królestwo Karolingów...*, s. 97–109.

⁵ Karol Wielki „decydował o nominacjach, zwoływał synody, zarządzał masowe chrzty. Ingerował też w kwestiach teologicznych. W roku 794 skłonił synod we Frankfurcie do odrzucenia postanowień soboru w Nicei z roku 787, zalecających kult obrazów świeckich, zarazem jednak potępił obrazoburców. Aneksjonizm frankijski był więc nie tylko rozszerzeniem granic własnej władzy, lecz w równej mierze poszerzaniem świata chrześcijańskiego i uszczuplaniem stanu posiadania pogaństwa” (*Historia Europy*, red. A. Mączak, Wrocław–Warszawa–Kraków 1980, s. 80).

⁶ *Ibidem*.

⁷ T. Manteuffel, *Historia powszechna...*, s. 81–82; L. Halphen, *Charlemagne et l'Empire Carolingien*, Paris 1947.